

Sodno izvedenska mnenja s področja mineralnih surovin

Court expert reports on mineral raw materials

Duška ROKAVEC

Geološki zavod Slovenije, Dimičeva 14, SI-1000 Ljubljana
E-mail: duska.rokavec@geo-zs.si,

Ključne besede: sodno izvedenstvo, mineralne surovine, nelegalen kop, prekršek, rudarska pravica, plačilo za rudarsko pravico, tržna vrednost mineralne surovine

Key words: court expertise, mineral raw materials, illegal open pit, trespass, mining right, payment for mining right, market value of mineral raw material

Kratka vsebina

V Sloveniji se v preteklih desetletjih nismo načrtno ukvarjali s problematiko nelegalnega odvzema mineralnih surovin. Posamezniki in lokalne skupnosti so za lastne potrebe in za prodajo pridobivale mineralne surovine brez ustreznih dovoljenj in mimo rudarske, okoljske in okoljevarstvene zakonodaje. Nelegalni kopi so ne samo nelojalna konkurenca nosilcem rudarske pravice, ampak predstavljajo tudi grožnjo okolju in prostoru. Stihijsko pridobivanje ne sodi v koncept trajnostnega in okolju prijaznega upravljanja z naravnimi viri in s prostorom, v katerem se odvija.

Abstract

In Slovenia, the issue of illegal extraction of mineral raw materials has been neglected so far. Individuals and local communities have mined mineral raw materials for their own use, as well as for sale, without any permits and not considering mining, environmental and environmental protection legislation. In addition to being unfair competition to the owners of mining rights, illegal pits are threats to the environment and spatial use. Uncontrolled mining does not agree with the concept of sustainable and environmentally friendly management of natural resources and space in which it takes place.

Splošna problematika-uvod

Država je po Zakonu o rudarstvu lastnik mineralnih surovin kot neobnovljivih naravnih virov, ki so posredno ali neposredno gospodarsko izkoristljivi (UL RS št. 56/99, 46/04, 2.člen, 1.odstavek).

V Sloveniji je po nekaterih neuradnih ocenah nekaj tisoč posegov v prostor z namenom izkoriščanja mineralnih surovin, čeprav je država podelila rudarsko pravico za gospodarsko **izkoriščanje le 167 pravnim in fizičnim osebam na 223 pridobivalnih pro-**

storih (stanje 1. 2003) (Uredba o podelitvi rudarske pravice imetnikom dovoljenj za raziskovanje oziroma pridobivanje mineralnih surovin (UL RS, št. 103/2000 in UL RS, št. 81/2002) in Uredbe o rudarskih pravicah za raziskovanje oziroma gospodarsko izkoriščanje mineralnih surovin na posameznih raziskovalnih oziroma pridobivalnih prostorih (UL RS, št. 85/2001, št. 52/2002, UL RS, št. 39/2003, UL RS, št. 66/2004 in UL RS, št. 83/2004).

Po Zakonu o vodah (UL RS, št. 67/02) je izdanih 5 koncesij za izkoriščanje rečnih na-

plavin na Soči in njenih pritokih (Bača, Tolminka).

Do leta 1976 se je mineralne surovine izkoriščalo z dovoljenjem občin, med leti 1976 in 1999 pa je lahko krajevna skupnost ali samostojni podjetnik izkoriščal surovine po 54. členu ZOR-»stari« Zakon o rudarstvu (UL RS, št. 17/75).

Podeljevanje rudarskih pravic omogoča državi kot lastnici mineralnih surovin določen nadzor nad njihovim izkoriščanjem, izkoriščanje mineralnih surovin pa je tudi eden od pomembnih dejavnikov urejanja prostora in njegove rabe.

Zato si država z inšpekcijskimi službami prizadeva omejiti nelegalno izkoriščanje. Inšpekcije sprožajo postopke pri sodniku za prekrške in prijavljajo kazniva dejanja na okrožna državna tožilstva. Na sodišča pa je Državno pravobranilstvo od leta 2000 vložilo številne tožbe proti izvajalcem odnosno investitorjem dejanj ter tudi lastnikom zemljišč z zahtevki za plačilo odškodnine zaradi nelegalnega odvzema mineralnih surovin.

Nelegalni odvzemi mineralnih surovin so v državi razporejeni precej neenakomerno, predvsem v odvisnosti od litološke sestave ozemlja. Najbolj številčno se pojavljajo v dolomitu (Dolenjska, Posavje), ki ga je moč pridobivati tudi brez raztreljevanja, ter v prodih in peskih (Pomurje, Podravje, dolina Save idr) in recentnih naplavinah, zlasti v Posočju.

V večini primerov se tehnični kamen in prod prodaja ali neposredno vgrajuje v obliki nepredelane (neseeparirane) rovne surovine. Nelegalnega izkoriščanja drugih vrst mineralnih surovin v naravi ni (npr. nekovinskih mineralnih surovin kot so glina, kremenov pesek...), saj slednje zahtevajo nadaljnjo tehnološko predelavo.

Pravna osnova

Zakon o rudarstvu (v nadaljevanju ZRud) (UL RS, št. 56/99, 46/04, 98/04) določa pogoje izkoriščanja in gospodarjenja z mineralnimi surovinami kot naravnim virom, ne glede na to, ali so v zemlji ali na njeni površini, v tekočih ali stoječih vodah ali pa v obalnem morju, razen za raziskovanje in izkoriščanje mivke, peska in gramoza iz vodnih in priobalnih zemljišč. Naplavine iz vodnih in priobalnih zemljišč sodijo pod okrilje Zakona o vodah (UL RS, št. 67/02).

Zakon o rudarstvu nedvoumno določa, da so mineralne surovine v **lasti države**, in sicer ne glede na lastništvo zemljišča, kjer se mineralne surovine nahajajo.

Nosilci rudarske pravice so dolžni vsako leto plačati državi "koncesnino" oz. plačilo za rudarsko pravico, ki sestoji iz plačila za pridobljeno mineralno surovino in plačila za površino, ki jo obsega pridobivalni oz. raziskovalni prostor. To plačilo določa 14. člen ZRud, višino plačila pa narekuje Uredba o načinu določanja plačila za rudarsko pravico (UL RS, št. 43/00, 41/02, 52/03 in 67/04).

Odkopavanje in uporaba mineralnih surovin je mogoča brez dovoljenj in rudarske pravice le v primeru, ko se gradi določen objekt z uporabo tehničnega kamna, prod, mivke, peska, ilovice, fliša in laporja, ki se nahaja na zemljišču predvidene gradnje; pri čemer morajo biti navedene mineralne surovine uporabljene skladno s pogoji, navedenimi v gradbenem dovoljenju ali enotnem dovoljenju za gradnjo (27. člen ZRud).

Če izvajalec del ne pridobi potrebnih dovoljenj po rudarski ali gradbeni zakonodaji, je izvedel nelegalni kop, ki ga Zakon o graditvi objektov (UL RS, št. 110/02) obravnava kot **nelegalno gradnjo** (tč. 12, 2. člen ZGO). Po 11. členu Zakona o varstvu okolja (UL RS, št. 32/93, št. 41/04) je to nedovoljen poseg v prostor brez ustreznih dovoljenj. V takem primeru ima gradbeni inšpektor pravico odrediti, da se kop v določenem roku sanira. V kolikor investitorja odnosno izvajalca posega ni mogoče odkriti, nosi vse stroške inšpektorjevih odreditev lastnik zemljišča, na katerem je odkop (155. člen ZGO).

Po 100. členu ZRud predstavlja izkoriščanje mineralnih surovin brez predhodno pridobljene rudarske pravice **prekršek** ne glede na to, ali se izvaja na lastni ali tuji parceli. Za tako dejanje je zagrožena kazen najmanj 5.000.000 SIT za pravno osebo, za samostojnega podjetnika pa najmanj 1.500.000 SIT. Zakon ureja tudi postopek izvršbe s prisilitvijo, predvideva pa tudi prepoved odtujitve in obremenitve nepremičnin, ki so predmet sanacije (Viler Kovačič, 2004).

Tožena stranka je lahko za izvedbo tovrstnega dejanja tožena po obligacijskem in po kazenskem zakonu.

Izkoriščanje mineralnih surovin brez koncesije se lahko šteje za **kaznivo dejanje** po 333. členu Kazenskega zakonika (UL RS, št.

63/94, št. 40/04), to je obremenjevanje in uničenje okolja in prostora, vendar pod dodatnim pogojem, da se s tem bodisi spravi v nevarnost življenje ali zdravje večjega števila ljudi, bodisi povzroči nevarnost za delno ali popolno poškodbo okolja ali uničenje okolja. Za tako kaznivo dejanje je zagrožena zaporna kazen do osem let (Viler Kovačič, 2004).

Tako dejanje predstavlja po 210. členu Zakona o obligacijskih razmerjih protipravno prilastitev mineralne surovine v premoženjsko korist izvajalca del.

Naloga sodnega izvedenca

Namen strokovno-izvedenskega mnenja s področja montan-geološke stroke je v večini primerov iz pravne prakse doslej podati vrsto, količino, kvaliteto ter tržno vrednost izkopane mineralne surovine. Včasih se vprašanje sodišča nanaša tudi na oceno povzročene škode v okolju, ki jo je toženi storil s svojim dejanjem posega v prostor z namenom pridobitve mineralne surovine (vpliv na podtalnico, sprožitev plazu...). Na takšna vprašanja odgovarjajo strokovnjaki predmetnih strok (hidrogeolog, inženirski geolog..).

V namen izdelave strokovno-izvedenskega mnenja posredujejo okrožna in okrajna sodišča izvedencu dokumentacijo v obliki kazenskih odnosno pravnih spisov, iz katerih se je moč seznaniti z dejanjem in okoliščinami odvzema mineralne surovine. Po natančnem pregledu posredovane dokumentacije sledi terenski ogled in fotografiranje lokacije, preučitev katastrske karte in razpoložljivih aeroposnetkov okolice sporne lokacije. Na terenskem ogledu (o katerem je izvedenec dolžan obvestiti tožečo in toženo stranko oz. njenega zagovornika) mora izvedenec biti pozoren oz. evidentirati sledeča dejstva:

- vrsto in osnovne lastnosti kamnine in odkrivke,
- dimenzije odkopa, oceno odkopane mineralne surovine, debelino odkrivke,
- mehanske ostanke »rudarjenja« na lokaciji (orodja, barake, deponije gradbenih in drugih odpadkov...),
- stopnjo morebitne izvedene sanacije oz. zatečeno stanje kamnoloma,
- druge posebnosti na sporni lokaciji.

Cene mineralnih surovin

Odkopana mineralna surovina je največkrat **nesepariran tehnični kamen** – dolomit ali apnenec ter **prod s peskom** – s komercialnim nazivom »stena«. Njena **tržna vrednost** velja za surovino v razsutem stanju (vključno z DDV) z nalaganjem na transportno sredstvo.

Posamezne frakcije iz kamnolomskih separacij so praviloma dražje.

Razsuto oz. raztreseno stanje surovine je za faktor raztresenosti povečana prostornina napram prostornini raščene surovine v nahajališču (in situ). Faktor raztresenosti se za tehnični kamen giblje od 1,3 (dolomit) do 1,5 (apnenec). Raščeno stanje mineralne surovine pomeni z rudarskimi deli še nedotaknjeno mineralno surovino v prvotnem stanju v nahajališču (tč. 35, 2.člen ZRud).

Tržna cena za surovino iz določenega nelegalnega odvzema se povzema kot povprečna cena primerljive surovine iz okoliških legalnih odkopov (podprta z uradnimi ceniki nosilcev rudarske pravice). Tržna vrednost surovine se v obdobju nekaj let bistveno ne spreminja.

Cene za istovrstno surovino iz različnih nahajališč se oblikujejo glede na kvaliteto surovine, povpraševanje po njej oz. dostopnost lokacije odvzema idr.

Poudariti moramo, da so tržne cene izkopane mineralne surovine različne po posameznih regijah, varirajo celo v zelo omejenem prostoru.

V tabeli 1 so podane različne vrednosti istih vrst mineralnih surovin. V drugem stolpcu je navedena povprečna cena enote mineralne surovine kot plačilo za rudarsko pravico, v tretjem pa povprečna tržna vrednost, ki se izoblikuje na trgu.

Povprečna cena enote pridobljene mineralne surovine (določena v UL RS št. 43/2000), je vrednost, katero so vse pravne in fizične osebe s pridobljeno rudarsko pravico zavezane plačevati državi (skupaj s plačilom za raziskovalni in pridobivalni prostor) kot lastnici mineralne surovine. Plačilo je neke vrste davek, ki ga država pobira kot nadomestilo za izkoriščanje »svojega« naravnega vira (mineralne surovine) od pravnih ali fizičnih oseb, ki jim je podelila rudarsko pravico za gospodarsko izkoriščanje mineralne surovine. Tako določena cena je neprimerljivo nižja od tržne vrednosti določene mine-

Tabela 1. Vrednosti mineralnih surovin (stanje 1. 2004)

	število točk (vrednost točke 1,216 SIT)	povprečna cena enote min.sur. [SIT/m ³ raščene surovine]	povprečna tržna vrednost [SIT/m ³ v razsutem stanju (z DDV, naložen na tovornjak)
apnenec	64	77,82	
dolomit	76	92,42	1.100,00
prod	36	43,77	1.700,00
pesek	42	51,07	(1.100,00-2.300,00)
metamorfni skrilavec (naravni kamen)			
-okrasni arhitektonski	95	11,55	39.000,00 / m ³ lomljenih plošč
- kamen-lomljenec	28	34,05	(~7.800 /m ³ raščene kamnine)

OPOMBE:

* V tabeli so zajete tiste mineralne surovine, ki so najpogosteje predmet nedovoljenih odvzemov v naravi.

** V tretjem stolpcu je navedena cena skrilavca v obliki lomljenih plošč, zloženih na palete za prodajo; v oklepaju pa odgovarjajoče raščene surovine, iz katere je moč pri danem izplenu (10-20%) pridobiti 1 m³ lomljenih plošč.

ralne surovine. Predstavlja zmnožek številna točk, s katerimi je ovrednotena posamezna vrsta mineralne surovine, in vrednosti točke, ki je v letu 2004 znašala 1,216 SIT (Uredbe o načinu določanja plačila za rudarsko pravico UL RS 52/2003, UL RS 67/2004).

Obeh navedenih vrednosti (povprečne cene enote pridobljene mineralne surovine in povprečne tržne vrednosti) se ne da vzporejati; ne le zaradi različnih enot (pri prvi gre za surovino v raščem stanju, pri drugi pa v razsutem stanju), temveč ker gre za različni vrednotenji.

Stvar presoje sodišča pa je, ali bo pri odmeri kazni upoštevalo tržno ceno ali katero drugo vrednost mineralne surovine.

Tožeča stranka – Republika Slovenija meni, da je škoda, ki jo je povzročila tožena stranka enaka tržni vrednosti materiala. Tako se je opredelila tudi sodna praksa na Hrvaškem. Tisti, ki nelegalno pridobiva mineralne surovine, ne more odšteti stroškov naložitve materiala, stroške prevoza in ostale stroške. Ti so upoštevani pri pridobivalcih mineralnih surovin, ki imajo koncesijo, podeljeno od države. Ker je tožena stranka pridobivala surovino brez ustreznih dovoljenj, slednja pa ni bila njegova last, ga zakon šteje za nepoštenega pridobitelja. Prvenstveno gre pri odškodnini za vzpostavitev v prejšnje stanje, ker pa to v konkretnem primeru ni mogoče, je potrebno dosoditi odškodnino v takšni denarni vrednosti, da lahko s tem zneskom oškodovanec kupi enako količino enako kvalitetnega materiala, kot je bil

odvzeti. Torej je potrebno upoštevati tržno vrednost surovine. Tako določajo tudi odločitve Vrhovnega sodišča RS, ko obravnavajo odškodninske zahtevke v posameznih sodbah. (Slednji odstavek je povzet iz *Zapisnika o glavni javni obravnavi pri Okrožnem sodišču v Krškem z dne 14.9.2004, pravdna zadeva*).

Zagovorniki (odvetniki) storilcev nelegalnih odvzemov si prizadevajo, da bi se odmerjena kazen v višini tržne vrednosti odvzete surovine znižala za stroške, katere je imel storilec pri izkoriščanju mineralne surovine (stroški odpiranja kamnoloma, pridobivanje surovine, nakladanja na transportno sredstvo idr.). Vendar **element protipravnosti izključuje odškodninsko odgovornost lastnika mineralne surovine - države**.

Nelegalni pridobivalci predstavljajo nelegalno konkurenco legalnim, torej nosilcem rudarske pravice, katerih vložena sredstva do začetka opravljanja rudarskih del so neprimerno višja, posledično pa je dražja tudi mineralna surovina iz legalnih odkopov.

Stroški nosilcev rudarske pravice zaobsegajo vse stroške od pridobitve služnostne pravice nad zemljiščem, stroške za raziskave in izdelavo predpisane strokovne dokumentacije, izpeljavo dolgotrajnega upravnega postopka... Podroben opis stroškov (Železnikar, 2002):

1. Pridobitev zemljišča (odkup, najem..)
2. Koncesijska pogodba za raziskovanje (19. člen ZRud)

3. Geološke raziskave
 - a. geološka prospekcija
 - b. kartiranje
 - c. raziskovalno vrtnanje, spremljava vrtnanja
 - d. preiskave mineralne surovine
4. Elaborat o zalogah v raziskovalnem prostoru
5. Koncesija za izkoriščanje (15. člen ZRud)
 - a. opredelitev mineralne surovine
 - b. opredelitev okoljevarstvenih pogojev, pogojev varstvenega režima ter način upravljanja, rabe ali izkoriščanja
 - c. raziskovalni oziroma pridobivalni prostor
 - d. plačilo za koncesijo
 - e. pooblastilo za nadzor nad uresničevanjem rudarske pravice
 - f. dolžnosti nosilca rudarske pravice glede sanacije, rekultivacije
 - g. pooblastila in pogoje za sklenitev in pričetek veljavnosti koncesijske pogodbe
 - h. garancije nosilca rudarske pravice
6. Administrativni postopek za podelitev rudarske pravice (17. člen ZRud)
7. Koncesijska pogodba
 - a. plačilo za izvajanje rudarske pravice (tč. 5, 19. člen ZRud)
 - b. stroški sanacije in ureditve prostora
8. Priprava nahajališča za pridobivanje in predelavo mineralne surovine
 - a. priprava tehnične dokumentacije (48., 49. in 50. člen ZRud)
9. Priprava zemljišča za eksploatacijo (sečnja nadrasti, odiranje odkrivke)
10. Pridobivanje mineralne surovine (miniranje, ripanje...)
11. Drobljenje, sejanje, mletje, sejanje (separiranje)
12. Nakladanje na transporna sredstva
13. Stroški dela

V ceno pridobljene in prodane mineralne surovine so všteti vsi zgoraj navedeni stroški koncesionarja, ki mu je država podelila rudarsko pravico za gospodarsko izkoriščanje mineralne surovine.

Stroški nelegalnih pridobivalcev so omejeni zgolj na pridobivanje samo, kar vključuje zgoraj navedene točke od 9 do 13. V kolikor se uporablja rovna surovina brez predhodne separacije, odpadejo tudi stroški pod točko 11.

Zaključek

V postopku je 60 primerov ilegalnih odzemov mineralnih surovin, vložen je odškodninski zahtevek za 4 mrd. sit (po informacijah g. Srečka Valiča, direktorja Inšpekcije za prostor, IRSOP).

Ker pravni strokovnjaki sami niso v stanju obvladati celostne problematike in terminologije številnih in zelo raznoterih strok, pri svojem delu zaprosijo za pomoč izvedence, specializirane za posamezne vede, kar velja tudi za področje izkoriščanja mineralnih surovin.

Izvedenci v praksi naletijo na številne težave od takih tehnične narave do procesno-pravnih ter nenehnih poskusov odvetnikov-zagovornikov tožencev, da bi omajali izvedenčevo strokovnost in nepristranskost. Praviloma so izvedenci v slovenski praksi zaproseni za oceno s sklepom ali odredbo sodišča šele več let po dogodku, in je večkrat nemogoče oceniti, koliko surovine je bilo dejansko izkopane pred zasutjem npr. gramoznice in kakšen material je bil nasut v odkopno jamo. Tudi aerofoto posnetki, ki so na voljo, se snemajo na določenih geografskih odsekih le na nekaj let, tako da iz njih ni moč razbrati situacije na terenu v vmesnem obdobju.

Kvalifikacijo za izvedenstvo s področja mineralnih surovin in površinskega pridobivanja je doslej pridobilo le nekaj strokovnjakov geološke stroke.

Slovenska sodišča zaupajo izvedenstvo Geološkemu zavodu Slovenije kot osrednji raziskovalni geološki inštituciji, ki ima več desetletne delovne izkušnje pri vodenju raziskav nahajališč mineralnih surovin in površinskega izkoriščanja ter razpolaga z bogatim strokovnim arhivom.

VIRI:

- Uradni list RS, št. 17/75, 29/86 in 24/89, Zakon o rudarstvu-ZOR, Ljubljana.
- Uradni list SFRJ, št. 29/78, Zakon o obligacijskih razmerjih, Ljubljana.
- Uradni list RS, št. 32/93, št. 41/04, Zakon o varstvu okolja, Ljubljana.
- Uradni list RS, št. 63/94, št. 40/04, Kazenski zakonik, Ljubljana.
- Uradni list RS, št. 56/99, 46/04 in 98/04, Zakon o rudarstvu-ZRud, Ljubljana.
- Uradni list RS, št. 43/00, 41/02, 52/03 in 67/04, Uredbe o načinu določanja plačila za rudarsko pravico.

Uradni list RS, št. 103/00 in št. 81/02, Uredba o podelitvi rudarske pravice imetnikom dovoljenj za raziskovanje oziroma pridobivanje mineralnih surovin.

Uradni list RS, št. 85/01, št. 52/02, št. 39/03, št. 66/04 in št. 83/04, Uredbe o rudarskih pravicah za raziskovanje oziroma gospodarsko izkoriščanje mineralnih surovin na posameznih raziskovalnih oziroma pridobivalnih.

Uradni list RS, št. 67/02, Zakon o vodah, Ljubljana.

Uradni list RS, št. 110/02, Zakon o graditvi objektov, Ljubljana.

Viler Kovačič, A. 2004, Izkoriščanje mineralnih surovin, Pravna praksa, 23/2004, Ljubljana.

Železnikar, V. 2002: Izvedensko mnenje o izračunavanju višine plačila za rudarsko pravico na podlagi 14.člena ŽRud s pomočjo ugotavljanja cene enote mineralne surovine v raščenem stanju.